

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA SUNIY INTELEKT LEKSIKASINING
CHOG'ISHTIRMA TADQIQI.**Xolliyeva Sarvinoz Ikramovna**

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

1-kurs magistranti

Arapov G'ayrat

Ilmiy rahbar, PhD

Annotatsiya: Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillarida sun'iy intellekt (SI) sohasiga oid leksik birliklarning chog'ishtirma tahlili keltirilgan. Zamonaviy texnologiyalarning jadal rivojlanishi natijasida sun'iy intellekt atrofida yuzaga kelayotgan yangi tushunchalar, terminlar va ularning milliy tillardagi ifoda vositalari tadqiq etilgan. Ingliz tilidagi SI leksikasi global texnologik taraqqiyotning bevosita mahsuli sifatida keng qo'llanilib kelmoqda, o'zbek tilida esa ushbu terminologiya ko'proq tarjima va adaptatsiya asosida shakllanmoqda. Maqolada so'z yasash modellari, semantik o'xshashlik va farqlilik, terminlarning funksional-uslubiy xususiyatlari, shuningdek, ularning nutqdagi qo'llanish chastotasi o'rganilgan. Leksik birliklarning morfologik va sintaktik xususiyatlariga ham e'tibor qaratilib, ikki tilda sun'iy intellekt konseptining tilshunoslikdagi aks ettirilishi tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari sun'iy intellektga oid atamalarni standartlashtirish, ularni aniq va izchil qo'llash bo'yicha takliflar berishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, leksik birliklar, terminologiya, chog'ishtirma tahlil, tarjima va adaptatsiya

Annotation: This article presents a comparative analysis of artificial intelligence (AI) vocabulary in English and Uzbek languages. With the rapid development of modern technologies, numerous new concepts and terms have emerged in the field of artificial intelligence, and their linguistic representation in national languages has become a subject of scientific interest. English AI vocabulary, as a product of global technological advancement, is extensively used worldwide, whereas Uzbek terminology in this domain is mostly shaped through translation and adaptation. The study examines word-formation models, semantic similarities and differences, functional-stylistic features, and frequency of use in discourse. It also explores the morphological and syntactic features of AI-related lexical units, providing insights into how the concept of artificial intelligence is linguistically reflected in both languages. The findings contribute to the standardization of AI terminology and offer recommendations for its consistent and precise usage in Uzbek.

Key words: artificial intelligence, lexical units, terminology, comparative analysis, translation and adaptation

Аннотация: В данной статье представлен сопоставительный анализ лексики, связанной с искусственным интеллектом (ИИ), в английском и узбекском языках. Быстрое развитие современных технологий привело к появлению новых понятий и терминов в области ИИ, и их языковое воплощение в национальных языках представляет научный интерес. Лексика английского языка в данной области широко используется как результат глобального технологического прогресса, тогда как узбекская терминология преимущественно формируется на основе перевода и адаптации. В исследовании рассматриваются модели словообразования, семантические сходства и различия, функционально-стилистические особенности, а также частота употребления терминов в речи. Особое внимание уделено морфологическим и синтаксическим характеристикам лексических единиц. Результаты

исследования способствуют стандартизации терминов, связанных с ИИ, и позволяют выработать рекомендации по их точному и последовательному использованию в узбекском языке.

Ключевые слова: искусственный интеллект, лексические единицы, терминология, сравнительный анализ, перевод и адаптация

Zamonaviy fan va texnologiya taraqqiyoti insoniyat hayotining barcha jabhalariga o'z ta'sirini ko'rsatmoqda. Ayniqsa, sun'iy intellekt (SI) sohasining jadal rivojlanishi natijasida har kuni yangi atamalar, tushunchalar va texnologiyalar yuzaga kelmoqda. Bu esa lingvistik muhitda yangi leksik birliklarning paydo bo'lishi va ularning o'zbek tiliga kirib kelishi jarayonini jadallashtirmoqda. Ingliz tili sun'iy intellektning global ilmiy-texnik tili sifatida yetakchilik qilayotgani bois, ushbu sohadagi terminologiya asosan ingliz tilidan boshqa tillarga, xususan, o'zbek tiliga o'girilmoqda yoki adaptatsiya qilinmoqda. Ushbu maqola ingliz va o'zbek tillarida sun'iy intellektga oid leksik birliklarning qiyosiy tahlilini maqsad qilgan bo'lib, lingvistik jihatdan bu terminlarning qanday shakllanayotganini, semantik va uslubiy xususiyatlarini, tarjima jarayonidagi o'zgarishlarni o'rganadi. Bunday tahlil orqali nafaqat SI terminologiyasining tilimizga qanday moslashayotganini aniqlash, balki ularni standartlashtirish va samarali qo'llash bo'yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqish ham mumkin. Maqolaning dolzarbligi shundaki, sun'iy intellekt sohasidagi axborotlar hajmi tobora oshib bormoqda va bu sohada faoliyat yuritayotgan mutaxassislar, tarjimonlar hamda tilshunoslar uchun aniqlik va izchillik muhim ahamiyatga ega. Shu bois mazkur mavzuning o'rganilishi hozirgi zamon tilshunosligining dolzarb yo'nalishlaridan biri sifatida qaraladi. Sun'iy intellekt (AI – Artificial Intelligence) — bu kompyuter tizimlari va dasturlarining inson aqliga xos vazifalarni bajarishga qodir bo'lishi, ya'ni o'rganish, mantiqiy fikrlash, muammoni hal qilish, nutqni tushunish va ishlab chiqarish kabi funksiyalarni bajarishi bilan tavsiflanadi. Ushbu soha XX asrning ikkinchi yarmida shakllana boshlagan bo'lsa-da, aynan XXI asrda jadal rivojlandi va zamonaviy tilshunoslikda alohida e'tibor markaziga aylandi. Sun'iy intellektga oid leksika lingvistik jihatdan ko'p qatlamli va murakkab tizimga ega. Bunday terminlar orasida sof ilmiy texnik atamalar (masalan, neural network, machine learning, algorithm) bilan bir qatorda metaforik (masalan, digital brain, thinking machine) yoki qisqartmalar (masalan, AI, NLP, AGI) keng qo'llaniladi. Ingliz tilida bu leksik birliklar ko'pincha analitik va kompozitsion usullar orqali shakllanadi. O'zbek tilida esa SI sohasiga oid leksika ko'proq ikki yo'l orqali boyimoqda.

To'g'ridan-to'g'ri tarjima:

Masalan, machine learning – mashinali o'rganish, neural network – neyron tarmoq.

Transliteratsiya va adaptatsiya:

Masalan, algoritim, robototexnika, intellekt, platforma kabi so'zlar ingliz yoki rus tilidan moslashtirilgan. Sun'iy intellektga oid terminlarning leksik, morfologik va semantik jihatlarini tadqiq etish lingvistik tahlil nuqtai nazaridan muhim bo'lib, bu orqali nafaqat ularning mazmuni ochib beriladi, balki ikki til o'rtasidagi farq va o'xshashliklar aniqlanadi. Terminlarning morfemik tuzilishi, nutq qismlari bo'yicha tasnifi, ularning sinonimik qatorlari va funksional-uslubiy qamrovi ayni tadqiqotning asosiy obyekti hisoblanadi. Ingliz tili sun'iy intellekt sohasining asosiy ilmiy-texnik tili hisoblanadi. Ushbu til sun'iy intellektga oid ko'plab innovatsion tushunchalarni yaratgan, ularni atamalashtirgan va jahon miqyosida tarqatgan. Sun'iy intellekt leksikasi ingliz tilida dinamik rivojlanayotgan tizim bo'lib, yangi so'zlar va birikmalar deyarli har kuni paydo bo'lmoqda.

Ingliz tilidagi SI leksikasi asosan turli usullar bilan hosil bo'ladi:

- ✓ Kompozitsiya (birikma yasash): machine learning, deep learning, neural network, natural language processing.
- ✓ Qisqartmalar: AI (Artificial Intelligence), NLP (Natural Language Processing), AGI (Artificial General Intelligence), ML (Machine Learning).
- ✓ Affiksial soʻz yasash: automation → automated, intellect → intelligent, robot → robotics.
- ✓ Metafora va analogiyalar asosidagi soʻzlar: digital brain, thinking machine, smart assistant. Sunʼiy intellektga oid terminlar koʻpincha yuqori darajadagi ilmiylik, aniqlik va texnik aniqlikni talab qiladi. Masalan, neural network atamasi inson miyasi neyronlariga oʻxshash tarzda tashkil topgan kompyuter algoritmlarini anglatadi, lekin ushbu termin metaforik mazmuni ham oʻz ichiga oladi. Ayrim terminlar esa koʻp maʼnolilikka ega boʻlib, kontekstga qarab turlicha talqin qilinadi. Masalan, learning soʻzi oddiy oʻrganish jarayonini ham, mashinaviy oʻrganish mexanizmini ham anglatishi mumkin. Ushbu leksik birliklar koʻproq quyidagi sohalarda qoʻllaniladi:
 - ❖ Ilmiy maqolalar va texnik hujjatlar
 - ❖ Dasturiy taʼminot hujjatlari va foydalanuvchi qoʻllanmalari
 - ❖ Yangiliklar va ilm-fan bloglari
 - ❖ Reklama va marketing matnlari

Ingliz tilidagi SI leksikasi qisqa, sodda, lekin aniqlikni taʼminlovchi shakllarda shakllantiriladi. Bu esa uni global foydalanishga moslashtiradi. Bugungi kunda sunʼiy intellekt sohasining jadal rivojlanishi natijasida bu yoʻnalishga oid yangi tushunchalar, terminlar va texnologiyalar doimiy ravishda paydo boʻlmoqda. Ingliz tili ushbu sohaning asosiy tiliga aylangani sababli, uning leksikasi global axborot muhitida muhim oʻrin egallaydi. Oʻzbek tili esa bu terminlarni oʻzlashtirish, tarjima qilish yoki moslashtirish orqali oʻzining ilmiy-texnik salohiyatini boyitmoqda. Qiyosiy tahlillar shuni koʻrsatadiki, ingliz tilida SI atamalari asosan ichki leksik resurslar orqali — kompozitsiya, affiksatsiya, qisqartma kabi usullarda yaratilmoqda. Oʻzbek tilida esa koʻproq tarjima, transliteratsiya va baʼzan izohli ifoda orqali ifodalanmoqda. Bu esa ikki tilning lingvistik xususiyatlari, terminologik anʼanalari va leksik moslashuv darajasiga bogʻliq. Sunʼiy intellekt leksikasining oʻzbek tiliga muvaffaqiyatli moslashuvi nafaqat tilimizning ilmiy imkoniyatlarini kengaytiradi, balki global texnologik jarayonlarda faol ishtirok etishimizga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Russell, S., & Norvig, P. (2021). Artificial Intelligence: A Modern Approach (4th ed.). Pearson.
2. Kaplan, J. (2016). Artificial Intelligence: What Everyone Needs to Know. Oxford University Press.
3. Yusupov, U. A. (2022). Sunʼiy intellekt va lingvistik birliklar: tarjima muammolari. Filologiya Masalalari, 2(4), 45–50.
4. Nurmatova, M. (2023). Sunʼiy intellekt terminlarining oʻzbek tiliga moslashuvi. Til va Tarjima, 5(1), 67–72.
5. Oxford English Dictionary Online. (2024). Artificial Intelligence Vocabulary. Retrieved from <https://www.oed.com>